

פירוש

שפת יצחק

על מגילת אסתר

וקצת חידושים על מסכת מגילה

מגנזי וכתבי זקנינו הגאון הישיש

רבי יצחק ב"ר גדלי' פרידמאן זצ"ל

משגיח בת"ת מעזריטש ובאחרית ימיו בירושלים עיה"ק

הובא לבית הדפוס

ע"י הקטן

אברהם משה בהגאון רבי אהרן יהודה הלוי רוט

ירושלם

אדר תשע"ז

**ההוספות בסוגריים (העגולות) [והמרבעות],
הינן מאת המלבה"ד**

אברהם משה הלוי רוט

פארן 1 ב

ירושלים

0527652027

חכמת אדם תאיר פניו
 תואר פני רבינו המחבר
 רבי יצחק פרידמאן זצ"ל
 כפי שנמסרה ע"י נינו מרן רבי מרדכי שולמן זצ"ל
 לנכדו הגאון רבי שמואל זקס שליט"א

קונטרס זה יוצא לעילוי נשמת
האשה הצדקת, המחנכת הדגולה

מרת נאווה בינדר ע"ה

אשת ידידנו הרה"ג רבי משה בינדר יבלחט"א

נינת רבינו המחבר זי"ע

תנצב"ה

הקדמה

בשמחה ובהתרגשות הנני עומד על פתחו של קונטרס נוסף מתורתו של זקנינו הגאון רבי יצחק פרידמאן זצ"ל ממזעריטש.

זה עתה ראיתי במחברתו של זקנינו זצ"ל את הדברים הבאים:
 "...תהלת ה' ידבר פי, [יש לדקדק] למה אמר 'ידבר' שמשמעו לשון עתיד. יש לתת טעם דאיתא (יבמות צו, ב) 'אגורה באהלך עולמים' – [וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמים, אלא] כך אמר דוד לפני הקב"ה - רבש"ע, אזכה שיהיו דברי נזכרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויהיו שפתי דובבות בקבר. ו[לפי] יש לבאר ש[לכן אמר 'ידבר' פי בלשון עתיד, ומפרש הטעם כי 'ויברך כל בשר שם קדשו' ויהיה שפתותי דובבת בקבר ויקובל כאילו ידבר פי".
 זכות היא לי לקיים ברבינו זצ"ל עצמו את פירושו, 'תהלת ה' ידבר פי' גם לאחר יותר ממאה שנים מפטירתו, על ידי דיבוב שפתיו הקדושות מחידושו וביאוריו המשמחים כל לב.

בעניין זה של הלימוד והשייכות לזקנינו מן הדורות הקודמים, ראיתי בכתבי **זקני המחנך רבי יעקב דב הלוי רוט זצ"ל**, מה שדיבר באחד משיחותיו:

"משה רבינו לימד אותנו לומר שירה. כך אנו קוראים בשירת הים "זה א-לי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו", מפרש רש"י: אלקי אבי – **לא אני תחילת הקדושה, אלא מוחזקת היא ועומד לי הקדושה ואלוקותו עלי מימי אבותי.**

הוי אומר, אי אפשר לרנן 'זה קלי ואנוהו' אם אין שירת הווה דבוקה בשירת העבר 'אלקי אבי וארוממנהו'.

בתפילת שמונה עשרה אנו מתפללים בין היתר על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל 'פליטת' בית סופריהם. ושאלה נשאלת, מפני מה השתמשו רבותינו מסדרי התפילה בניב כזה 'פליטת', למה לא נקטו ביטוי פשוט יותר 'ועל סופריהם' אלא הוסיפו 'פליטת' בית סופריהם.
 והנה, תפילת שמו"ע נתקנה ב' פעמים, א' בימי אנשי כנסת הגדולה, ב' ביבנה בזמנו של רבן גמליאל ע"י שמעון הפקולי. הצבור היהודי מלא היה חכמים וסופרים בשני תקופות האלו, בדורו של עזרה חיו ק"כ אנשי כנסת הגדולה, בזמנו של רבן גמליאל חיו ופעלו חכמי הסנהדרין שביבנה. למה זה הדגישו במטבע של ברכה את שלום שרידי דור שעבר, שרידי ימים וזמנים שנגזזו, במקום להתפלל בעד חכמי ההווה?
 בדרך זו הביעו רבותינו מסדרי התפילה את רעיון השתלבות הדורות. **עם כל המון תלמידי חכמים, גדולי תורה, שדור ההווה נתברך בהם, אי אפשר לצרפו לשלשלת הקבלה הגדולה אם אין בו אחד מפליטת סופריו של העבר הנשגב,** המגשר על פני הפער המבדיל בין דורות ראשונים ואחרונים.

הגמרא במסכת סוטה דף י"ג מספרת שסרח בת אשר האריכה ימים וחיתה בדורו של משה. אפילו בדורו של משה, דור פלאים של יוצאי מצרים, שראה מראות אלקים בסיני וקבל את התורה, צריכים היו לדמות קדומה – סרח בת אשר, שבילדותה ישבה בחיקו של הזקן והתשעשעה בשערות ראשו וזקנו, בלעדית היתה נפסקת רציפות הדורות האישית.

זה לימד אותנו משה רבנו באמרו 'זה קלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו' - אף אם הקב"ה אוהב אותנו מאד, אף אם נתגלה לנו על הים ובמצרים, חייבים אנו להתייחד עם דיוקנם של האבות והאמהות ולהכניסו לתוך תודעתנו..."

בשנה זו נסתלק הרה"ג רבי מנחם ישראל אטינגר זצ"ל, מצאצאי רבינו. אזכיר שמועה ששמעתי משמו, הנוגעת לעניינינו. פעם אחת כשעלה לקבר אביו רבי דב זצ"ל בהר הזיתים, ניגש אליו יהודי שעדיין לא שמר תורה ומצוות ותמה באזניו על מנהג הנחת אבן ע"ג המצבה, 'אבן היא אפרורית ויבשה' טען, 'זהו ביזוי המת, אני לעומתך מביא פרחים רעננים ויפים ומניחם על המצבה לכבוד המת'. השיב לו רבי מנחם ישראל: הפרח הוא באמת רענן ויפה, אבל רק לזמן קצר, כעבור ימים ספורים הינו כציץ יבש וכחרס נשבר, זה מסמל את חיי העוה"ז שאינם בני קיימא, ואילו האבן מסמלת את היציבות, היא דבר מוצק הקיים דורי דורות, להראות שהחיים אינם חולפים עם פטירת האדם אלא הם ממשיכים בחיי נצח בעוה"ב. וסימנך, המשיך רבי מנחם ישראל, שפר"ח הינו ראש תיבות ר'ק פ'ה ח'יים, לעומתו ראשי תיבות אב"ן הם א'בא ב'ן נ'כד נ'ין...

דומה שקונטרס זה הינו עוד אבן המונחת ע"ג קברו של אבי-זקן-זקנינו הישיש זצ"ל, ומנחילה את תורתו לדורי דורות בעז"ה.

מאד חפצתי להסתפח ולהסתופף בחצרות זקנינו זצ"ל, ולהוסיף הערות ומילואים, עיונים והוספות שעלו ברעיוני על פי דבריו העמוקים והנפלאים, כעין שעשיתי בקונטרס שפתי יצחק-ירח האיתנים, אך את שהלב חושק הזמן עושק, ועוד חזון למועד בל"נ.

זכותו של רבינו המחבר זי"ע תעמוד לי ולאשתי – נינתו – שושנה תחי', לרוות נחת ואושר מילדינו היקרים, שרה, שמואל, לאה ושמחה שלמה נ"י לראותם הולכים בדרך זקן-זקן-זקנים, דרך צדיקים ותמימים, עובדי ה' ואוהבי תורה.

חותם בשמחה של תורה

ליל תענית אסתר, ה' תשעז

אברהמשה בלאאמו"ר רבי אהרן יהודה הלוי שליט"א רוט

מגילת אסתר

א. למה לא כתוב ויהי בימי 'המלך' אחשורוש

ויהי בימי אחשורוש ויש לתת טעם למה לא נכתב [ויהי בימי ה'] "מלך" אחשורוש, לפי דידוע כל מלך שכתוב במגילה סתם מרמז על מלכו של עולם (אסת"ר ג'), ואיתא בא"ח סי' קפ"ח כשאומר יעלה ויבוא לא יסיים מלך חנון ורחום אלא ידלג מילת "מלך", עכ"ל, הטעם משום דהקדים מקודם מלכות בית דוד [ואין להקדים מלכות בית דוד למלכות שמיים], ולפי זה מכש"כ שאין להזכיר מלכות אחשורוש קודם מלכות דשמיא, לכן בהתחלת המגילה נקרא רק בשם אחשורוש בלא שם מלך, וכדמצינו בחלק (סנהדרין צו, א) גבי אגרת דשלחו לחזקיה [שרץ נבוכדנצר ד' פסיעות בשביל לתקן את לשון האגרת שלא יקדים מלכות חזקיה למלכות שמיים].

גם יש לתת [עוד טעם] דלכן לא כתיב מלך, דהכי קאמר: ויהי בימי אחשורוש המולך, היינו שמלך מעצמו, הכוונה שתלה הגדולה מעצמו ולא מהקב"ה, לכן אין מהראוי ל[הי]קרא בשם "מלך". ופשט הכתוב הוא: "ויהי בימי אחשורוש" כשם כאשר מלך [בתחילה] על רנ"ב מדינות [כדאיתא באסת"ר א, ה] תלה גדולתו בעצמו, "הוא אחשורוש כו' שבע ועשרים ומאה מדינה", כשנתקטן מלכותו ולא מלך רק על קכ"ז מדינות ג"כ תלה בכוחו ולא בהקב"ה. ולפי החשבון שמלך מקודם על רנ"ב מדינות א"כ החצי קכ"ו, ומדינה אחת נתווסף לו עבור אסתר, כדאמרינן (אסת"ר א, ח) תבוא בת בתה של שרה ותמלוך על קכ"ז מדינות, [ובזה] ניחא למה כתב מדינה ולא מדינות, על "מדינה אחת" שנתווסף לו עבור אסתר.

ובזה ניחא למה כתוב (לקמן ה, ג) 'עד חצי המלכות', היינו כשראה [אחשורוש] מה שנגזר על ושת' ואת הנס שנעשה לו שהציל מרדכי אותו ממיתה, התחיל להבין כי יש אלקים שופטים בארץ והבין כי נוטלה ממנו חצי המלכות בהשגחת ה' ב"ה עבור שביטל בנין בהמ"ק, ולכן קרא למדינת מלכותו חצי המלכות, והמדינה יתירה הוא רק בשביל אסתר. ומה דאמרו (מגילה יא, א) הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו, יש לרמז 'מתחילתו' היינו כשמלך על כל העולם 'ועד סופו' היינו לאחר שנתקטן ונתמעט מלכותו.

ולפי הפשט יש לומר למה נכתב 'המולך' מעצמו, להודיע לנו מה נתעכב מלעשות משתה עד שלש שנים, כי מלך מעצמו לכן היה ירא אולי יעמדו מורדים כנגדו, אבל כשעבר שלש שנים וראה כי אין מכלים דבר עשה המשתה.

ויש לתת טעם למה מתחיל המגילה באות ו' ומסיים באות ו', להורות לנו כי האחשורוש היה המלך הששי שמלך בכיפה כמו שכתוב בתרגום שני (א, א).

ב.

שמונים ומאת יום. משלי ל"א, ותשחק ליום אחרון, ידוע כי הצדיקים לאחר פטירתם כשיבואו לעלמא דאתי דורשים מה שחידשו בחייהם, כדאמרינן (פסחים נ,א) אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ועיין בספר אבן שלמה (פ"י כח) שכתב כשבא הצדיק לגן עדן נותנין לו שמונים ומאת יום לדרוש ברבים התורה שלמד בעוה"ז, [ושם בהגה הביא מהמגיד מישרים (ד.) שאסמכיה אקרא בהראותו את עושר כבוד מלכותו ימים רבים שמונים ומאת יום] עיי"ש, לכן מסמיך הפסוק 'ותשחק ליום אחרון' לפסוק 'פיה פתחה בחכמה', היינו לפיכך 'תשחק ליום אחרון' משום שתזכה הנשמה לפתוח בחכמת התורה כשתבוא לעלמא דאתי, לזה תשחק ותשמח כי זכתה לזה¹.

ג.

ובמלאות הימים האלה. תהלים קכ"ו, שיר גו' אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות עם אלה הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים. יש לפרש הכוונה דאיתא במדרש רבה במגלת אסתר פרשה ב' על הפסוק ובמלאות הימים אמר ר' חנינא בר עטל יהודים היו שם באותה סעודה, אמר לון אותו רשע [אחשורוש] יכול אלוהיכון עתיד דעביד לכון יותר מכן? אמרו לו (ישעיה סד, ג) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה, אם כסעודה זו הוא עושה לנו אנו אומרים לו 'כבר אכלנוה על שלחנו של אחשורוש'.

ולפי זה נוכל לפרש הכתוב שיאמרו האומות כעת אנו מבינים מה שהגדיל ה' עמנו היתה בשביל גדולת ישראל [ש] כאשר יטיב עמהם יהא הטובות גדולות יותר, שלא יאמרו ישראל כבר עשית גדולות כאלו להאומות. וכן יש לרמז (בלק כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, כאשר נזכה לימות המשיח אז יבינו מה שפעל אל, זה השם הוא חסד, החסדים שעשה עם האומות היה כדי להגדיל החסדים של ישראל בגדולתן.

וכן יש לרמז [בלשון הברכה 'הגומל חסדים טובים לעמו ישראל' ש] הכוונה 'הגומל חסדים' לכל באי עולם הם 'טובים לעמו ישראל' כי לעתיד יהיו צריכין החסדים של ישראל [להיות] יותר גדולים. לכן אנו אומרים הגומל חסדים טובים לעמו ישראל.

וכן אומרים האומות הגדיל ד' לעשות עם אלה, מה שהגדיל ה' לעשות עמנו והיינו שמחים, היתה זאת רק למענם כדי שיהיו חסדי ישראל גדולים יותר, שלא יאמרו ישראל כבר עשית להאומות ג"כ חסדים כאלו, והבן.

ד.

חור כרפס ותכלת. שמעתי רמז אות ח' הגדול שבת יבת ח'ור מרמז על המן שנקרא בעל ח'ריץ ואות ת' הגדול שבת יבת ות' כתוב אסתר מרמז על אחשורוש שנקרא בעל ת'ל, כי החי"ת מרמז

¹ רבינו מרדכי שולמן זצ"ל ראש ישיבת סלבודקא – ונין רבינו המחבר – היה מוסיף על דברי האבן שלמה: האדם בא לשם לבד, אף אחד לא הולך לס"עו לדרוש את חידושו, לא אבא, לא אמא, לא אשתו ולא ילדיו, לא אלו שפה בעולם הסתובבו סביבו, לא רבו לא תלמידיו, לבד לבד – עם הסחורה 'שלו', מה שיש 'לו' למכור... (קונטרס 'התקן עצמך ללמוד תורה' מהגרמ"מ שולצינגר זצ"ל)

חריץ ותי"ו מרמז תל, [כדאיתא במגילה דף יד, א' משל דאחשורוש והמן למה הדבר דומה? לשני בני אדם, לאחד היה לו תל בתוך שדהו, ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו, בעל חריץ אמר: מי יתן לי תל זה בדמים! בעל התל אמר: מי יתן לי חריץ זה בדמים! לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר לו בעל חריץ לבעל התל: מכור לי תילך! - אמר לו: טול אותה בחנם, והלואי!].

ה.

ועמודי שיש. במד' אסתר רבה פ' ב' ונוח היה לאחשורוש לעשות לו עמודים של כסף וזהב מלהביא עמודים של שיש מפרק אונסין למדי, אם תאמר דהו זמרין (ויש גורסין זעירין) אמר רב מתנה אני ישנתי על פרחו של אחד מהם והיה מלא קומה ופשוט ידים ורגלים. עיין מה שפרשו המפרשים על תיבת 'פרחו'. ונלפע"ד שהוא כעין מה דאיתא בבא קמא דף ל, א המצניע את הקוץ א"ר יוחנן לא שנו אלא מפריח כו' כן הכא נמי שהיה גדר של שיש והיה פורחין ראשי אבני שיש מן הגדר, ואמר רב מתנה ישנתי על פרחו של אחד מהם כו' ודו"ק.

ו.

והשקות בכלי זהב. במדרש (אסת"ר ב, י) והשקות בכלי זהב השקותיו של אותו רשע לא היו אלא בשל זהב [מה שלא מצינו בשום אדם (מתנו"כ)], איתבון והכתיב 'וכל כלי משקה המלך שלמה זהב כו' [הרי שכבר מצינו כן אצל שלמה], ר' פנחס בשם ר' יצחק אמר והלא נפשו של אדם חותה [מואסת] לשותות בשל זהב אלא אילו כוסות [דיוטיריטא (משובחים) של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב] וכו', עיין במפרשים [שנתקשו איך תירץ ר' פנחס בזה את קושיית 'איתבון' משלמה המלך].

ונלפע"ד דהמקשן (לא) היה סביר דהתימא [היא] בו וראה כמה רוב עשרו מה שלא מצינו כן בשום אדם, ולא שבק ליה לסיים דבריו והקשה ליה ממאי דכתיב על המלך שלמה, ור' פינחס תירץ ופירש שהתימא הוא הלא נפשו של אדם חותה לשותות בשל זהב, וסיום 'אלא אלו כוסות' הוא מהדרוש ולא מר' פינחס, ודו"ק.

ז.

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. מגילה דף יב, ב ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר רבא יום השביעי שבת היה כו' שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו, מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה את בנות ישראל ומפשיתן ערומות והיתה עושה בהן מלאכה בשבת כו', והיינו דכתיב ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה כשם שעשתה כן נגזר עליה, עכ"ל. לבאר הענין, איתא במדרש (רבה ג, יג): אמרה אכנס בלא כתר הן אומרים שפחה היא עכ"ל. [ונראה ש]כוונתה היתה [ב]מה שהפשיטה בנות ישראל דאמרינן (סנהדרין דף סה, ב) שאל טורנוסרופוס את רבי עקיבא מה יום מיומיים? א"ל ומה גבר מגוברין? א"ל דמרי צבי [אדוני חפץ לגדלני], שבת נמי - דמרי צבי [הקב"ה חפץ והזהיר על כבודו]. הכוונה: כי מנימוסי המלוכה עבדי ושרי המלוכה מובדלים במלבושיהם מעם הארץ למען להכיר ולדעת כי שרים המה, כמו כשנתגדל מרדכי כתוב (ח, טו): ומרדכי יצא כו' "בלבוש מלכות", למען שידעו כי גדול מרדכי בבית המלך! לכן כששאל את רבי

עקיבא מה יום מיומיים, כוונתו על שבת שלובשים בגדי כבוד, אמר לו ומה גבר מגוברין שאתה לובש מלבוש משונה מכל אנשים? א"ל "דמרי צבי" כי רצון המלך לגדלני ולהיות משריו, ע"כ לבושי משונה מיתר אנשים, א"ל רבי עקיבא שבת נמי "דמרי צבי" הקב"ה רצה לכבדו ולקדשו מיתר הימים ע"כ אנו לובשים בו "בגדי כבוד".

ושתי הרשעה ג"כ אמרה לבנות ישראל לעשות מלאכה בשבת, ואמרו לה שבת היום, אמרה להם מה יום מיומיים, הלא רק שתלבשו בגדי כבוד, הלא אפשרי המלבושים מכס אין שום היכר ששבת היום, לכן כאשר עשתה לישראל כן נגזר עליהם, כמו שכתוב (שמות יח, יא) 'בדבר אשר זדו', לפשוט ממנה ג"כ מלבושיה שניכרת בהם שהיא "מלכה" (כמו דכתיב (לקמן ה, א) 'ותלבש אסתר מלכות' פירש"י בגדי מלכות, אבל בכתר לא חטאה, כי בנות ישראל לא היו להן כתרים), ע"כ נגזר עליהם להביאה בכתר מלכות ערומה כמו שעשתה ערומות לבנות ישראל, ובזה יהיה נודע כי ה' עשה לה משפט הזה במידה שמדדה לבנות ישראל.

והעיקר כוונתה היתה להמשיך הגלות, דאמרינן במס' שבת (דף קיט, ב): לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה שבת וגם כתוב ב"תולעת יעקב" (סוד השבת, טו): בשבת ממשלתו של שבתאי והוא הספד וקינה כו' והוא גלותן של ישראל ע"כ צריך לעשות שינוי ביום ממשלתו לאכול ולשתות ולבושי יקר כו' להראות שמחה יתירה, וכשהוא רואה שאין לו מקום לשרות בו הוא בורח, והסוד 'מפני שרי גברתי אנכי בורחת', עכ"ל. וכמו שאחשורוש היה כוונתו במשתה שעשה להחטיא את ישראל, שהיה ירא שיצאו ישראל מתחת ידו כשנשלמו ע' שנה לגלות בבל, כמו שפירשו רבותינו במגילה (עי' מגילה יא, ב), כן כוונת ושתי, לכן כתיב "גם ושתי עשתה משתה" ורצתה להגביר כח שבתאי לכן הפשיטה בנות ישראל ערומות ויחללו שבת שלא יצאו מהגלות, והקב"ה ברוב חסדיו הפר עצתם והפך והגביר עליה כח שבתאי להפשיטה ערומה ונתקיים בושתי "מפני שרי גברתי אנכי בורחת", כדדרש רבי עקיבא (אסתר"ר א, ח): אמר הקב"ה תבא אסתר בתה שחייתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות, והבן.

ח.

ויהי ביום השביעי. תהלים צ"ב, מזמור שיר ליום השבת, נראה לפרש, כי דוד המלך רמז בזה המזמור על מפלת ושתי והמן, כמו דדרשו חכז"ל (מגילה יב, ב) על פסוק "ויהי ביום השביעי": מלמד שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות והיתה עושה בהן מלאכה בשבת, לכן נהרגה בשבת ואמר דוד טוב להודות לה!

הגם כי זה הנס היה בנסתר כי היה מקום לאיש שוגה ופתי לומר: והיא שעמדה לנו כי אחות היה לנו בבית המלך, וימעטו חן ערך ניסו יתברך שהגדיל לעשות עמנו, ע"כ הוחל ואמר הכר נא גדולת הנס ותנו תודה לה' כי המשכיל יבין כי יד ה' פעל כל זאת על כי עשתה מלאכה בבנות ישראל בשבת, 'להגיד בבוקר חסדך': פירוש, בגאולה העתידה שנקראת "בוקר" כמו דכתיב אמר שומר אתא בוקר, יהיו הנסים בגלוי, כן 'ואמונתך בלילות' היינו בגלות צריך להאמין כי הכל יד ה' עשתה זאת.

עלי עשור ועלי נבל: היינו כמו שדרשו חז"ל (שבת פח,א): קיימו וקבלו מה שקבלו כבר, כי בימי אחשורוש קבלו מרצון את התורה, לכן אמר 'עלי עשור' היינו עשרת הדברות ו'עלי נבל' היינו אפילו אם ירצו להרוג אותנו לא אעבור על עשרת הדברות, וזהו 'עלי נבל' לשון "נבלת" עבדיך. מה גדלו מעשיך כו' מחשבותיך מאד עמקו: כי לפי ראות עיני בשר יראה לפי דרך הטבע קרה כן, אבל באמת מאד עמקו מחשבותיך המה: אבל עמקו מאד.

איש בער היינו "המן" הנקרא "איש צר" כמו שדרשו 'איש' זה המן, לא הבין בפרוח רשעים היינו מלשון כ"פ"ורחת" עלתה ניצה', הפרח שלהם הוא רק להישמדם עדי עד, כמו שדרשו חז"ל (עי' מגילה טו,ב): אחר הדברים גדל "לפני שבר גאון", הפרח שלהם כמו עשב אשר לא יעמוד ימים רבים ויציצו כל פעלי און' לא לתועלת שלהם, כי רק להשמדם.

ואתה מרום לעולם ה', היינו ממרום אתה משגיח על הרשעים לבל יפיקו זממם, כי הנה אויבך ה' היינו כי המן עשה עצמו לע"ז, כמו שדרשו חז"ל (מגילה יט,א), לכן נקרא אויב ה' על כי הנה אויבך, על כן יאבדו יתפרדו כל פעלי און', שדרשו רבותינו ז"ל (שם טז,א) כי חרבונה היה באותו עצה וכאשר ראה מפלת המן נפרד מהמן, לכן אמר הכתוב כאשר יאבדו אז יתפרדו כל פעלי און, היינו חרבונה.

צדיק כתמר היינו מרדכי, כארז בלבנון היינו בית המקדש נקרא לבנון, כי מרדכי היה ממונה בבית המקדש, כי "פתחיה" זה מרדכי, ומפרש הכתוב: שתולים בבית ה' להגיד כי ישר ה' ולא עולתה בו. כמו שדרשו (שם יב,א): וכי משאוי פנים יש בדבר? הם לא עשו אלא לפנים לכן אמר להגיד לך כי ישר הוא - ואם תאמר וכי משאוי פנים יש? אני אומר לך ולא עולתה 'בו', כי העולה לא היתה בפנימיות הלב, וזהו ולא עולתה בו, דייק לומר "בו" כי לשון בו משמע בפנים. וזה היה בבית שני, אבל בגאולה העתידה בבי"א ה' מלך גאות לבש, אז יהיה הגאולה בניסים גלויים לעין כל, למשל הלבוש הכל רואים, לכן כתיב גאות לבש, כי הכל יכירו כי יד ה' עושה כל הנסים! יה"ר שבבי"א.

עוד יש לרמז [בלשון הכתוב] 'להגיד כי ישר ה', עיין במהר"ם שיף, כי המן בדבריו רמז השם בהיפך [במילים וכל זה איננו' שווה' לי], לרמז על הדין, אבל אסתר רמזה השם יבא ה'מלך ו'המן ה'יום ב'ישר, לרמז על הרחמים, לכן אמר 'כי ישר השם' הוא רחמים לישראל.

ט.

ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין. יש לרמז כי ב[ספר] "בינה לעתים" כתב על "ודע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון": כי לאחר מיתה מלמדין אותו כל התורה והוא פוסק ואומר עונש על כל עבירה לפי דעת התורה, ואח"כ מראין ונותנין לו חשבון שלו כל החטאים שעשה כדכתיב וביד כל אדם יחתום עכ"ל, לכן אמר הכתוב "כי כן דבר המלך" הכוונה כן מנהג המלך מלכו של עולם "לפני כל" הכוונה קודם, כל יודעי דת: פירוש: מלמדין אותו התורה, ונעשה מ"יודעי דת" ואח"כ "ידין": פירוש נותן דין על כל עבירה ששואלין אותו.

י.

לחכמים יודעי העתים. אמרינן בגמרא: זיל לגבי עמון ומואב דכתיב שאנן מואב. והקשה ביערת דבש (דרוש ח): האם ליועץ למלך ניתן להם, היה להם להשיב כי אין יכולין לדון אותה ע"ש, ונראה לתרץ כי הם אמרו לו מיום שגלינו מארצינו אינם יכולין לשפוט, היה יכול אחשורוש לומר להם אל [כל] מי שאומר [להם] לשפוט אותה - הם גולים, כי סנחריב עמד ובלבל כל האומות, ע"כ מוכרח אני [בכל אופן] לשאול אצל גולים את משפטה, לכן סיימו לו כי נמצא עמון ומואב שיושבים בארצם והם ישפטו, לכן אמרו לו זיל לגבי עמון ומואב, כי אם לא היה כתיב בקרא שעמון ומואב יושבים בארצם לא היה טענתם טענה כלל, כי הלא כל האומות גולים שסנחריב בלבב אותם, ע"כ [כש] אמרו לו קרא שעמון ומואב [לא גלו] עמד בו טעמו.

יא.

והקרוב אליו כרשנא כו' ממוכן כו'. הנה מהראוי היה שיאמר 'והקרובים' בלשון רבים, ונראה לפרש שהרי כל עצמה של מגילה זו רק לספר הניסים הגדולים שנעשה לנו, והעיקר הנס היה שממוכן היה קרוב אליו, [וכמו שיבואר].

כי נחקור איך אמרו הסריסים להמלך את דברי בוז וקלון שאמרה ושתי, אם יעמדו מרחוק כנימוס לפני מלך ויאמרו לו, אי אפשר כן, כי בוז יבוזו אותו לפני שרי המדינות יותר מושתי. ואם יגשו אליו וללחוש לו באזניו, ג"כ אי אפשר, כי לא יאות לסריסים שידברו עם המלך באזניו. רק כן עשו הם באו קרוב אל מקום המלך ואמרו בלחישת בקול נמוך, ולא שמעו שרי המדינות רק שבעת שרי פרס ומדי הקרובים אליו, וזאת [בלבד] ראו שרי המדינות שלא עשתה מאמר המלך, ע"כ אמר אחשורוש "על אשר לא עשתה את מאמר המלך" כי היה לו לבושת ולחרפה לפרסם ולגלות לשרי המדינות מרבית הבזיון, וגם היה מתירא שלא ימרדו בו כי יאמרו ושתי תבזהו ולמה ישתרר עלינו. וממוכן שמע הבוז והגידופים כי היה קרוב אליו, ע"כ אמר לו אל תדמה אשר לא יתפרסם ויתגלה מה שביזתה אותך, כי תדע כאשר רגזה וביזתה אותך לא אמרה בלחישתה רק נתנה בקולה ושמעו כל שרות פרס ומדי שהיו במשתה נשים, וזה כוונת אומרו "תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו דבר המלכה - ודייק באומרו 'דבר המלכה' היינו בזיונה וחרופיה - לכל שרי המלך", ולפי דברינו עיקר הנס שממוכן היה קרוב אליו ושמע דברי הסריסים, ע"כ כתיב 'והקרוב' בלשון יחיד. **עוד יש לפרש,** לכן כתיב 'והקרוב אליו' בלשון יחיד, לרמז כי ממוכן לבד היה קרוב לדעתו של אחשורוש להשמיד את כל היהודים, כדרשת חז"ל (מגילה יד, א) משל דאחשורוש והמן למה"ד לשני בני אדם אחד יש לו תל בשדהו ואחד יש לו חריץ כו' א"ל הלואי טול אותו בחינם, אבל יתר רואי פני המלך לא היה דעתם קרוב לאחשורוש להשמיד את היהודים, ע"כ לא כתיב 'והקרובים' לשון רבים.

יב.

שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך לרמז דכתיב "לא תכירו פנים במשפט" וכתב האלשיך: לא תכירו פני אדם, כי יש כאן מי שאין לו פנים ולא תמונה - אותו תכיר, כי הוא נצב עמך! לכן מרמז הכא "רואי פני המלך" היינו השופטים צריכים להיות רואים פני המלך, מלכו של עולם

[שהרי מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא, וכשם שבמלכותא דארעא השופטים רואי פני המלך, כך גם במלכותא דשמיא צריכים השופטים לראות פני מלך מלכי המלכים].

יג.

אם על המלך טוב יצא דבר המלכות מלפניו עיין במפרשים שעצת ממוכן היה שיהיה לאחשוורוש רשות לדין בעצמו ולא יהיה נצרך לשאול את השרים, וזה היה נצרך לטובת ישראל כי גם לתלות את המן דן המלך בעצמו. ופירשתי כי בזה היה כל הנס, כי הלא החטא היה שהשתחוו לצלם וזה לא עשו רק לפניו, והשטן היה מקטרג על החטא של ישראל, ומלאכים אינם יודעים מחשבה שבלב כדכתיב (מלכים א) כי אתה ידעת לבדך את לבב בני האדם, לכן בעת אשר אמר "יצא דבר מלכות לפניו" ויהיה למלך לבד הכח לדין בלא השרים [הרי ממילא נתקיים זה גם במלכותא דשמיא דהיא כעין מלכותא דארעא], ו[ממילא] יתקיים בנו "מלפניך משפטי יצא, עיניך תחזינה מישרים" [ו"מישרים"] היינו כוונת הלב, וזיכה והצדיק הקב"ה אותנו, כי הוא יודע כי לא עשינו רק לפניו ולא בלב שלם.

יד.

וכן והקרב אליו כרשנא. ודרשו חכמז"ל (מגילה יב,ב): כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה, ויש להמתיק בזה מה שכתב ביוצר פרשת זכור: "ונחשבתי כעד זומם כל היום מדמם", הכוונה [בזה, דהנה] אם יאמרו העדים כי ראינו זה האיש אשר אתם מעידים שנהרג, אין העדים הראשונים נהרגין, אבל אם אומרים 'עמנו הייתם' מאמינים להם להרוג הראשונים.

והנה בעת הסעודה היה נצרך לצמוח הנס להרוג את ושתי, ותחת הסרפד יעלה הדס [להמליך את אסתר], והיו מקטרגים מלאכי חוב: הלא 'עמנו הייתם' בסעודה וחטאו ישראל, ולמה יהא נהרגת ושתי? והיה קשה הקטרוג על ישראל, כי בחטא אחר שישראל חוטאין אין לשרי האומות להתרעם על ישראל, כי מפסידין [אנו] את חלקינו בעולם הבא ואין אנו מקלקלין את חלקם בעולם הזה, אבל כעת שנצרך להיות שתיהרג ושתי ואסתר תמלוך ציווחו המקטריגים "עמנו הייתם בסעודה" והיה כעין קטרוג [שר] של מצרים הללו [עובדי] ע"ז כו', ע"כ קרבו כל מלמדי זכות על ישראל והזכירו זכותם של ישראל: "כלום הקריבו כו'" ויתר זכותם [כמבואר בגמרא מגילה שם].

טו.

ויאמר ממוכן. מגילה, דף י"ב ע"ב, ויאמר ממוכן תנא ממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן, שמוכן לפורעניות. אמר רב כהנא מכאן שההדיוט קופץ בראש. מכאן מקשים: למה מקדים הגמרא [את] הברייתא [ממוכן זה המן] לפני דברי רב כהנא שההדיוט קופץ בראש, הלא מקרא גופא יכול לדרוש רב כהנא.

ונראה לתרץ דמקרא גופא לא היה יכול לדרוש, כי יש לומר לכן נקרא שמו ממוכן שהיה ממונה להיות ראש המדברים, שממוכן לדבר ולהטעים את דברי השרים לפני המלך, וא"כ לא מוכח שההדיט קופץ בראש, אבל הברייטא מלמדנו דלכן שמו ממוכן, על כי מוכן לפורעניות ולא היה מוכן להטעים דברי השרים לפני המלך, וא"כ שפיר מוכח שההדיט קופץ בראש, והבן.

טז.

להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. שמעתי מאאמו"ר גדליהו זצל"ה שאמר משמו של גאון אחד: כי אחשוורוש היה ירא שלא יהיה נעשה מרידה עליו מן העמים על מה שהרג את ושתי שהיתה בת מלכים. לכן גזר ושלח כי כל איש שורר יהיה בביתו, לבל יתקבצו כל השרים ביחד לאכול ולשתות, כי מזה שיתקבצו יתייעצו למרוד בו, לכן גזר על כל איש להיות שורר ויושב בביתו ולא לאסוף אגודות, וגם גזר 'ומדבר כלשון עמו', כי עשה פקידים שילכו ברחובות ובשווקים לשמוע מה יתלחשו איש אל רעהו אולי מדברים למרוד בו, ובכל מדינה פקד אנשים מרגלים שיתורו מחשבת השרים, ואם ידברו השרים בלשון מדינה אחרת אז לא יבינו הפקידים המרגלים מה שידברו, לכן גזר ומדבר "כלשון עמו" כדי שלא יוכלו להתייעץ למרוד בו.

יז.

ושמו מרדכי. פרשת קרח, ויקח אהרן כו' וירץ אל תוך הקהל, כתב האלשיך ז"ל כי אהרן שינה ממה שאמר לו משה כי נתן הקטרת כאשר בא אל הקהל. נראה לע"ד הטעם למה צוה משה רבינו לאהרן לשים הקטורת קודם שילך אל הקהל, משום שלא רצה משה רבינו לסכן את אהרן שילך בתוך הקהל שיש שם המגפה בלא קטרת, אבל אהרן שם נפשו בכפו והשליך נפשו מנגד עבור שלא יחטא[ו] שוב בני ישראל כדכתיב במלאכי ב' "בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון" וסיכן נפשו לזכות את ישראל.

ויעמוד כו' בין החיים, פירש"י אמר לו המלאך הנח לי לעשות שליחותי, לכאורה קשה הלא רז זה מסר לו המלאך כשעלה לרקיע שהקטרת עוצר המגפה, ו[למה] כעת לא רצה ואמר הנח לי לעשות שליחותי. ויש לומר כי בעת שעלה משה לרקיע לקבל את התורה היה סבור המלאך שיהיה בני ישראל 'חרות על הלוחות' - חירות ממלאך המוות ולא יהיה לו שליטה על בני ישראל רק על [שאר ה]אומות, רק [שעדיין] כשניתן רשות למשחית [להרוג את האומות] אינו מבחין בין צדיק כו' [ויהיו גם ישראל בסכנה], עבור זה מסר לו רז זה שהקטרת עוצר המגפה, על כן כשיהיה מגפה על ערב רב או באומות יקטירו קטורת ולא יהיה נגף בישראל, אבל כשחטאו בעגל ונתקיים בהם 'אכן כאדם תמותון' וכעת נשלח על ישראל בעצמם, טען המלאך הנח לי לעשות שליחותי פירש כי שליח אני מאת הקב"ה על ישראל בעצמם. והשיב לו אהרן כו' הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל.

ולפי זה ניחא למה היה בקטרת י"א סמנים, ולא יותר מ"א ולא פחות מ"א סמנים, כי בקבלת התורה היו חרות ממלאך המות רק כשעשו העגל נתקיים בהם 'אכן כאדם תמותון', אבל שבט לוי הם לא חטאו כדכתיב "ויאספו אליו כל בני לוי" רק עם הישראלי נדונין לפי הרוב וכשישראל חוטאין אז יורדין גם הצדיקים, כדכתיב גבי משה 'לך רד - מגדולתך' (ברכות לב,א), לכן חזרה

המיתה גם על בני לוי, אבל כשמקטירין קטורת שמבטלין המגפה והמיתה אינם צריכין רק י"א סמנים כנגד אחד עשר שבטים שחטאו, והלויים אינם צריכים לתקן, כי ממילא כשנתקן הישראלים אין למלאך שליטה עליהם כי הם לא חטאו כדכתיב "מי לה' אלי, ויאספו אליו כל בני לוי". ולכן דרשו במגילה דף י' ברוש - זה מרדכי שנקרא ראש לבשמים שנאמר מר דרור ומתרגמין מרי דכי, [וצריך להבין מהי המשמעות 'שנקרא ראש לבשמים', אלא הכוונה] שגם הוא בתפלתו ביטל המיתה מישראל כקטורת שמבטלת המיתה וגורמת חיים לישראל, ודו"ק.

יה.

הדסה היא אסתר. שמעתי בשם הגאון צי"ע מו"ר ר' חיים ר"מ דוולאזין זללה"ה זי"ע² במגילה (דף י"ג) ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרוקת היתה [כהדסה] וחוט של חסד משוך עליה. אזיל ר' יהושע לשיטתו דאמר בבתרא (דף ט"ו): איוב בימי אחשורוש היה שנאמר ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב כו', איזו דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר זה דורו של אחשורוש, וא"כ קשה כיון דלא נמצאו יפות כבנות איוב למה לא לקחו אותן למלך? ע"כ אמר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה, כי חן המקום היה עליה בלי סיבת היופי כלל, ומאת ה' היתה זאת לקיים "ותחת הסרפד יעלה הדס" כדדרשו חז"ל.

יט.

ובכל יום ויום מרדכי מתהלך כו' לדעת את שלום אסתר כו'. זה הכתוב בא ללמדנו ולעורר אותנו לחנן ולהתפלל בכל יום ויום עד מתי עוז בשבי, והמ"י.

כ.

פ"ג אחר הדברים האלה גדל כו' את המן. פירש"י שנבראת רפואה להיות לתשועת לישראל, וכן דרשו רבותינו שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם. והנה יש לרמז כי כל כונת אחשורוש היתה בסעודתו להחטיא את ישראל, והתשובה [הגמורה] צריך להיות באותו מקום ובאותו זמן [כמבואר ברמב"ם פ"ב מהלכות תשובה], ע"כ חשב כי אי אפשר לישראל לעשות תשובה על זה, כי אי אפשר שיזדמן להם עוד סעודה גדולה וכמקום הזה בכל התענוגים כאשר עשה הוא, א"כ אי אפשר [יהיה] לישראל לעשות תשובת המשקל, וגם ושתי חשבה כן [ולכן עשתה גם היא משתה נשים גדול מאד להחטיא את נשות ישראל]. אבל הקב"ה הפר עצתם כי נהרגה ושתי והוא עשה משתה גדול כו' את משתה אסתר, וכל מקום שכתוב 'גדול' ההוראה שיש משתה קטן ממנו, היינו המשתה שעשה בשנת שלש למלכו, ובני ישראל לא הלכו אל המשתה השני, א"כ עשו בני ישראל תשובה גמורה באותו מקום ובאותו זמן ובאותו איש, לכן אחר הדברים האלה שנתקיים בנו 'ושב ורפא לו' גדל המלך כו' כיון שיש רפואה למכתן להיות לתשועה לישראל.

² כנראה – שמע הגר"ח זה מרבו הגר"א, שהרי יוחס פירוש זה להגר"א בקול אליהו.

כא.

אחר הדברים האלה. דף ג' ע"ב בתוס' ד"ה כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר: פירש"י דלענין בתי ערי חומה איירי כו', לכן נראה דלענין מגילה מיירי כו' עכ"ל, ונראה לתת טעם על זה דאמרין (ד' י"ג ע"ב): אחר הדברים האלה, אמר רבא אחר שברא הקב"ה רפואה למכה, דאמר ריש לקיש אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחילה כו', והנה הקפת חומה לכרך הוא לרפואה - להגן ולהציל יושביה, ע"כ אם הוקף ולבסוף ישבה נעשה הגנה והצלה קודם לשיבתה אז דמתה להנס שהיה הרפואה קודם - לכן קורין בט"ו, אבל כשישבה ולבסוף הוקף נעשה רפואה והצלתה מאויבים אחר שהיתה מוכנת לרעת אויבים ואינה דומה להנס, ע"כ נידון ככפר, והבן.

כב.

גדל המלך אחשורוש את המן. איכה, היו צריה לראש, במדרש אמר רבי הלל כו' כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם 'היו צריה לראש'. הכוונה כי מסנחריב ומהמן זכו בניהם להתקרב ולחסות בצל הקב"ה, כי על ידם נתגדל ונתקדש שמו של הקב"ה, ואם היו עושים [זאת בשביל] לקיים גזירת הקב"ה היה שכרם רב מאד ושכר טוב לעוה"ב, אבל הם עזרו לרעה וקרו שיחות אשר לא כתורתך, לכן נקראים עבדא בישא, כדאיתא במדרש איכה בפתיחתא רבי יהושע כו' י"ח שנים היתה בת קול יוצאת בפלטין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא זיל חרב ביתה דמרך, כי אם היה עושה [בשביל] לקיים גזירת הקב"ה היה נקרא עבדא טבא, אבל הם עושים משנאתם שהם צרים ואויבים לישראל, לכן נקראים עבדא בישא, ויש להם שכר מעט שעשו הגזרה שנגזר על ישראל לכן אמר המדרש 'המיצר לישראל', שכוונת 'המיצר' מחמת ששונא לישראל - נותנים לו שכרו בעלמא הדין, מה טעם דכתיב 'היו צריה לראש' דהוה ראוי לומר היו צרים לראש, כדכתיב 'ראוה צרים שחקו כו' למה כתיב 'צריה' הכוונה שהם מתכוונים להרע מחמת שנאתם לה שהם צריה, על כן שכרם 'היו לראש', ואינם זוכים לשכר טוב ודו"ק.

כג.

מפוזר ומפורד כו' בכל מדינות מלכותך. מגילה דף י"ג 'שמא תאמר קרחה אעשה במלכותך מפוזרים הם בין העמים כו' ושמא תאמר איכא מדינתא מיניהו ת"ל בכל מדינות מלכותך', לכאורה קשה הא אמר מפוזרין הם בין העמים א"כ ליכא מדינתא מיניהו. עיין רש"י [שכנראה מחמת קושי זה כתב 'מדינתא - מדינה קטנה'].

ונלפע"ד דרבא סביר כר' אלעזר בשם רבי חנינא דאמר (במד"ר אסתר א, ה) רנ"ב אפרכיות הן בעולם אחשורוש שלט בחציין עיי"ש, לכן אמר ליה 'שלא יהיה קרחה במלכותך' שמפוזרין הם בין העמים שאתה שולט עליהם, ואח"כ [אמר] שמא איכא מדינתא [מיניהו] בחציין המדינות שאין אתה שולט עליהם והם ינקמו נקמות אחיהם, אל תירא מזה, כי כולם הם רק בכל מדינות מלכותך ואין מהם במלכות אחרת, ודו"ק.

כד.

הפיל פור... לחדש שנים עשר הוא חדש אדר. מגילה דף י"ג [ע"ב, תנא: כיון שנפל פור בחדש אדר שמח [המן] שמחה גדולה, אמר: נפל לי פור בירח שמת בו משה] ולא היה יודע כי בז' מת

משה ובז' נולד. הקשו המפרשים מי שאמר להמן בז' מת [לא] אמר לו ג"כ כי בז' נולד משה? ונלע"ד [בהקדם מה ש]שמעתי בשם הספר גליא מסכתא, שחיבר מו"ר ר' דוד ז"ל רב דנוורדאק, כי זה שהקב"ה משלים שנתיים של צדיקים מיום אל יום היינו עד יום המילה ולא יום הלידה, כי התחלת הימים נחשבים מיום שנכנס לברית מילה, ע"כ, ובזה ניהא כי ידע המן כי בז' מת משה וחשב מחמת שמת בז' אדר בודאי נולד בשבט ח' ימים קודם ז' אדר, כי הקב"ה משלים שנתיים של צדיקים ליום המילה, אבל אותו הרשע לא ידע כי כתוב "ותרא אותו כי טוב הוא", ודרשו (סוטה י"ב ע"א) כי נולד מהול, לכן אמר הגמרא ולא ידע כי בז' אדר מת משה ובז' אדר נולד, כי הוא לא ידע ולא האמין לדרשת חז"ל כי נולד מהול.

כה.

ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך. בפשוטו זה היה צריך להנס שאם קבל את הכסף לא היה יכול לאמר מי הוא זה כו' אשר מלאו לעשות כן, ועוד כדי שיבוא הכסף למרדכי כדכתיב ותשם אסתר על בית המן.

כו.

ומרדכי ידע. פירש"י בעל החלום אמר לו כו', ורמז לזה 'ידע' בגימטריא 'חלום'.

כז.

לך כנוס כו' וצומו עלי. יש לפרש כוונת תיבת 'עלי', דאמרינן במסכת מכות דף י"א קללת חכם אפילו על תנאי היא באה כו', ע"כ יראה ופחדה אסתר ממה שאמר מרדכי "ואת ובית אביך תאבדו", לכן ציותה למרדכי וצומו 'עלי', כוונתה שיתפללו עליה שלא יתקיים מאמר מרדכי "ואת ובית אביך כו'", וסיימה "גם אני ונערוטי אצום כן", כוונתה דאמרינן בבא קמא דף צ"ב כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, לכן אמרה שהם יתפללו עליה והיא תתפלל עליהם "ובכן אבוא אל המלך".

כח.

פ"ה, ויאמר לה המלך מה לך כו' עד חצי המלכות וינתן לך. לכאורה קשה כיון שאמר לה שימלא כל מה שתבקש ממנו למה לא בקשה "תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי". ונראה לפרש, [דהנה ב]שמואל א' ל' על הפסוק "ויכס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם" מביא הרד"ק מדרש וכן רש"י למודים הם עמלקים ללקות ביום מחר, כמו שנאמר וצא הלחם בעמלק מחר לכך נאמר למחרתם עכ"ל, ע"כ אמרה 'ומחר' אעשה כו', כי בזה למודים עמלקים ללקות ביום מחר, וגם פיו הכשילו שאמר וגם 'למחר' אני קרוא לה, ויש רמז בזה שהוא קרוא לה 'למחר' היינו אל מחר שאמר משה אל יהושע הלחם בעמלק 'מחר', וכן כשבקשה על יום ארבעה עשר אמרה ג"כ ינתן גם 'מחר', כי כל הרוגים היו רק עמלקים, ואסתר ידעה כי נשאר מהם עוד בשושן, לכן בקשה בלשון מחר, שנאמר צא והלחם בעמלק מחר.

וזה יש לרמז מה שאמרו חכמז"ל מוקפין חומה מימות יהושע בן נון, כי יום י"ד נעשה בתיבת 'מחר' שנאמר ליהושע.

והנה יש לרמז יום י"ד ויום ט"ו במה שכתוב בתורה כי י"ד על כס י"ה מלחמה לד' בעמלק מדר דר, כי בספר קול יעקב פירש הפסוק "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור" כל הנסים שנעשה לישראל הוכשר אותו הזמן שיתפעל בו עד לדור דורים הדבר ההוא בעצמו, וזהו הימים האלה נזכרים ונעשים פי' שהימים בעצמם מעוררים הכח שניתן להם בעת ההיא, וא"כ בכל דור יועילו לתשועה ישראל עיי"ש. ובזה יש לפרש כי תיבת יד מרמז על יום י"ד של אדר ותיבת כס י"ה שנכתב יוד ה"א מספרו ט"ו מרמז על יום ט"ו של אדר, מלחמה לד' בעמלק מדר דר, הכוונה כמו שפעל באלו הימים בימי אסתר כן בכל שנה ושנה בימים אלו מתעורר הכח שניתן להם בימי אסתר, כי חסדו קיים לעד כדכתיב כי לעולם חסדו.

וגם המספר של התיבות על כס י"ה הוא כמספר של אדר כי תיבת על מספרו ק' ותיבת כס מספרו פ' והשם מספרו כ"ה כי המלוי של יו"ד הוא ג"כ עשרה, בס"ה ר"ה כמנין אדר, והמ"י.

כט.

עד חצי המלכות. יש לרמז בזה דאמר חצי המלכות דאיתא באסתר רבה (א,ה) רנ"ב אפרכיות הן בעולם כו' אחשוורוש שלט בחציין וכו' למה בחציין אמר הקב"ה אתה חלקת בנין ביתי כו' שאני חולק מלכותך וכו'. ואיתא באסתר רבה (א,ח) ר"ע אמר מה זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות אלא כך אמר הקב"ה תבא אסתר בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות, ע"כ, לפי זה מדינה אחת היתה בשביל אסתר וחצי המלכות בשביל עצמו, ע"כ הזמין ה' שיאמר כך, כי מה' מענה לשון שאמר חצי המלכות שמלך מצד עצמו. וזה יש לרמז בדברי רבא שדרש ולא דבר שחוצץ במלכות ומאי היא זה בנין בהמ"ק, כי בשביל בהמ"ק היה לו רק חצי מלכות, ודו"ק.

ל.

בלילה ההוא. כתב השל"ה הקדוש הא דכתיב כי יד על כס יה, נחסר א' מכסא ואותיות ו"ה מהשם, והרמז בזה לך ה' הגדולה כי קבע הקב"ה אות ו"ה בדגל שלו, כי בתיבת הגדולה היינו [דג"ל] ו"ה, ועתיד להחזיר לנו כדכתיב "ואגדלה שמך" בתיבת ואגדלה יש בה אותיות 'דגל' ואותיות 'או"ה' וכן כתוב כי בחר ה' בציון או"ה' למושב לו, פי' אות א' ל' מושב' היינו 'כסא' ואותיות ו"ה 'לו' היינו לשמו ברוך הוא, עיין שם באורך.

ובזה פירשתי מה שאנו אומרים כי הו"א לבדו פועל גבורות, היינו אפילו אותיות הו"א לבדו כי נפרדים הם שאין השם שלם ואין הכסא שלם מ"מ 'פועל גבורות', כדאמרו כנסת הגדולה הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו כו' שפועל אתנו מה שאנו מתקיימים בין האומות.

וגם בזה יש לרמז ולפרש הפ' בזכרי' א' גילי מאד בת ציון כו' הנה מלך יבוא לך צדיק ונושע הו"א, הרמז כאשר יבוא צדיק היינו משיח יהיה נושע אותיות הו"א, א' של כסא ה"ו מהשם, וגם יש לרמז זאת בפסוק ויושע ה' ביום ההוא את ישראל הכוונה כי יהיה אותיות ההו"א את ישראל, כדכתב השל"ה כי יחזיר את האותיות האלו לישראל, וכן יש לרמז זה בפסוק ביום ההו"א יהיה

ה' אחד ושמו אחד, לכן כתיב ביום ההוא, כי כאשר יהיה ה' מלך בזה יחזיר אותיות הו"א לישראל לכן נקרא ביום ההו"א. יהי רצון שיתקיים מה שאנו אומרים יתגדל ויתקדש שמו הגדול בב"א.

לא.

פרק ו, ויבא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו כו' ויאמר המלך להמן קח את הלבוש כו' אל תפל דבר מכל אשר דברת.

יש לדקדק א' למה שאל להמן מה לעשות למרדכי, הלא כל אשר לו יתן האדם בעד נפשו. ב' היה צריך לומר איזה טובה עשה לו האיש, כי השכר לפי הטובה. ג' הלא המן אמר לו על ידי איש משרי המלך וכל עצתו עשה, ובזה שינה אחשורוש ואמר שהמן בעצמו יעשה למרדכי. ד' למה חזר המן [על] דברי המלך 'איש אשר המלך חפץ ביקרו', היה לו להשיב 'יביאו לבוש מלכות'. ה' למה אמר 'אל תפל דבר מכל אשר דברת', ודרשת חז"ל ידוע.

ונראה לע"ד לתרץ כי אמרו חז"ל (מגילה יד, א) אחשורוש נקרא בעל התל כי היה שונא לישראל, ולא רצה לשלם למרדכי את גמולו, רק מסיבת ה' כמו שאמרו חז"ל כי המלך אמר (לו) שהמן ואסתר יבקשו להורגו, אמר מי איכא אינש דידע, לכן רצה לתת טובה למרדכי עבור טובת עצמו. ואם בעצמו היה משלם שכר למרדכי לא היה שיעור לגדולת מרדכי אשר היה צריך לגדלו כיד המלך, ע"כ נתן זה תחת גדר המשפט ויהיה קצבה להשכר, למשל הרופא שירפא את החולי היה צריך החולה לתת לו כל הוננו, רק בגדר המשפט יתן לערך טרחתו, אבל למלך אין הגון לכל יתן לו כיד המלך, ולא היה יכול לפרש בשפתיו ומה גם כי רצה לטובתו שיראו גמולו במשלם למרדכי ויגידו לו הסוד מהמן ואסתר, ע"כ דבר ברמז עם המן כדרך המלך לדבר בלשון חכמה שלא ידעו העומדים לפניו, ויאמר "מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו", כוונתו אשר אני המלך צריך ביקר של האיש ולא לצד המקבל, גם כוונתו היה באומרו "המלך חפץ" היינו המלך לבד חפץ אבל אתה ורעיק אינם נוחים ביקר של האיש, ולכן לא אמר 'גדולה' כי כל הפוסקים לו גדולה פוסקים לו ולבניו, ואחשורוש ידע כי גזר להרוג כל היהודים וגם מרדכי בכלל לכן לא הזכיר רק 'יקר' ולא 'גדולה'.

ויאמר המן בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני, כי המן חשב כיון שהמלך לא הזכיר 'גדולה' לכן שפט בדעתו [ש]כוונת המלך עליו, כי כבר 'גדלו' על כל השרים ואין מה לגדלו יותר לכן לא זכר 'גדולה', וגם טעה המן והבין מאמר המלך [כך], אם נראה איש עני ואביון נעשה עשיר גדול האם נשפוט כי המלך נתן את עשירותו?! הלא יכול להיות כי גביר גדול נתן לו עושר רב כי העני מצא חן בעיני הגביר [ולכן] נתן לו הון רב, אבל אם נראה איש אביון לבש בגדי מלכות כמלבושי שרי המלך אז נדע כי המלך כבדו בזה כי אין רשות לאדם ללבוש את עצמו כלבושי שרי המלך בלי רשות המלך, לכן סבר המן שכוונת המלך באמרו מה לעשות באיש אשר כל הרואה יעיד ויאמר כי המלך חפץ ביקרו ולא מאיש אחר בא לו הכבוד, והמן סבר כי כוונת המלך עליו [כי לא הזכיר 'גדולה' כנ"ל], והוא היה לו כבר כל יקרי המלך, ע"כ אמר לתת לו הכתר

ולבוש המלך והסוס ובוזה יהיה ניכר על המן כי המלך חפץ ביקרו, ושפט [ודקדק לשון 'ביקרו-'] ולא חפץ ביקר של איש אחר, ע"כ סבר שכוונת המלך עליו כי אותו גדלו על כל השרים וחפץ בו מכל השרים.

ומדרך המוסר כאשר איש רוצה לומר למלך דבר וירא שלא יהיה לרצון לפני המלך, חוזר לפני המלך דברי המלך כאומר 'לא אני אומר לך לתת הכתר והלבוש רק אתה אמרת כן', שמע נא אמרי פיך – איש אשר המלך חפץ ביקרו, ולקיים דבריו אי אפשר רק לתת הכתר ובוזה יודע כי היקר נתכבד ממלך ולא מאיש אחר.

כששמע אחשוורוש עצת המן קצף עליו, בגין שלא הבין דברו, ונעשה בשרו חדודים על מה שצוה להרבות כבוד למרדכי ולגדלו כי אין גדולה יותר מלתת כתר מלכות בראשו, על כן גזר על המן שהוא יעשה כן למרדכי ולא ע"י אחד מהשרים כשם שציערת אותי כן יהיה לך צער, וגם כוונת אחשוורוש שבזה שהמן יעשה זאת בעצמו לא יהיה נצמח מרידה, כי כולם יבינו שזאת נעשה בעצת המלך כי אם המן היה יושב על הסוס ושר ירכיבו היה סברא לומר כי המן מרד במלך ונעשה מלך אבל כעת שהמן הרכיב את מרדכי אין חשש שיאמרו כי המן מרד במלך להמליך את מרדכי כי מה ירויח בזה, הלא גם לפני אחשוורוש הוא גדול מכל השרים.

ושמעתי טעם למה אמר המן לקרוא ככה יעשה לאיש כדי שלא יהיה נעשה מרידה כאשר יראו כתר מלכות בראשו. ובוזה ניחא כי אם המן יושב על הסוס צריך לקרוא ככה יעשה כדי שלא יאמרו שהמן מרד במלך, אבל כעת שמרדכי יושב והמן ירכיבו אין חשש שיאמר שנעשה מרידה על אחשוורוש, והיה חושש אחשוורוש כי עכשיו לא יקרא המן 'ככה יעשה', לכן אמר וגזר 'אל תפל דבר מכל אשר דברת' הגם כי לא אתן את הכתר, ושנית כי אתה תרכיב את מרדכי ויבינו כי בעצתי נעשה זאת, על כל זה תקרא לפניו 'ככה יעשה', ולכן סיים הכתוב "ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש" הגם כי אין חשש מרד וגם הכל יכירו שזה הכבוד מאת המלך מ"מ קרא ככה יעשה, והבן כי נכון הוא.

ולפי דברינו ניחא מה ששאל על מרדכי 'יקר וגדולה' ולהמן אמר מה לעשות כו' חפץ ביקרו, 'וגדולה' לא אמר, כי מה' מענה לשון כי זה מהנס כי אם אמר לו ביקרו 'וגדולה' היה המן יודע כי לא כוונתו עליו כי לא נחסר לו גדולה כי כבר גדלו וינשאהו מעל כל השרים, אבל כאשר אמר רק 'חפץ ביקרו' לבד טעה וחשב שכוונתו עליו, שיקר יכול להרבות לו - היינו כמו שאמר הלבוש מלכות והכתר, ולא נתנו מן השמים לומר להמן ביקר וגדולתו אבל על מרדכי אמר [לנערי המלך] 'יקר וגדולה' כי למרדכי יכול לתת לו גדולה. ו[לפי"ז] גם זה היה הכנה להנס מה שגדלו על כל השרים, בגין כאשר יאמר לו 'חפץ ביקרו' יטעה ויחשב על עצמו כי גדולה לא נחסר לו רק יקר, ו[לכן] יאמר לבוש מלכות והכתר ויהיה עינו של מלך רעה עליו, כן יאבדו כל אויביו ה'.

שם דף ט"ז אי משבט יהודא בנימין ואפרים ומנשה לא יכלת ליה כו' אינך דכתיב בהו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך. נלפע"ד כי יש רמז באלו התיבות על המן כי סוף האותיות משמותם הוא המן מ"ם מן אפרים' נון מן בנימין' ה"א מן מנשה' והתפלל בימי המן שיהיו צריכים לתשועתך אע"פ שאינם כדאים, עורר גבורתך להם, ולמה כי לך לישועתה לנו לך נאה ועליך

להושיע בין חייבים בין זכאים, עיי"ש פירש"י, וזה פירש הפסוק לפי פי' האותיות שהם לפני משמותם היינו בזמן המן תהיה לישועתה לנו והמבין יבין.

לב.

ויאמר המלך הגם לכבוש המלכה עמי בבית, ויאמר חרבונה גם הנה העץ אשר עשה המן, ויאמר המלך תלהו עליו. והקשו המפרשים: למה לא תלה אותו בעבור שרצה לכבוש המלכה, כי זה החטא גדול מהחטא שאמר חרבונה? ושמעתי בשם הרב הגאון מעיר תוניס (וכמדומה לי שאמר ששמו היה ר' יהושע זצ"ל³) כי זה היה נס גדול מאוד, כי בעת שאמר המלך "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית", לא היה יכול לתלות את המן עבור זה, כי מנימוסי המלך כאשר ימית את 'השני למלך' צריך לכתוב לכל מדינות מלכותו החטא שחטא שעל זה הומת, ואין היה יכול לכתוב כי הומת בעבור שרצה לאנוס את המלכה בבית, כי היה מזה בזיון בושה לאחשורוש ולאסתר, לכן נשתתק בעת שאמר הגם לכבוש המלכה, ולא היה יכול לנקום מהמן ולהמית אותו, ואמר לו חרבונה הנה העץ אשר עשה המן, כוונת חרבונה הנה יש עוד חטא להמן אשר תוכל לכתוב לכל העמים, כי רצה לשלוח יד באוהב של המלך היינו "מרדכי", ויאמר תלהו עליו, ויכתבו לכל העמים כי נהרג המן בשביל שרצה לשלוח יד במרדכי. ו[זה] היתה סיבה מהי"ת להגדיל את שם מרדכי בכל העמים, וידעו כי שונאי ישראל רעה תבוא עליהם, והיתה סיבה מה' כי - הגם כי שונא היה אחשורוש לישראל ולזה נקרא "בעל התל" - היה מוכרח להגדיל ולפרסם את שם מרדכי בכל העמים!

ושמעתי רמז אות ח' הגדול שבתיבת ח'ור מרמז על המן שנקרא בעל ח'ריץ ואות ת הגדול שבתיבת ות' לכתוב אסתר מרמז על אחשורוש שנקרא בעל ת'ל, כי החי"ת מרמז חריץ ותי"ו מרמז תל, וברצונו לא היה הורג את המן בשביל מרדכי, והוכרח לעשות היפך רצונו לתלות את המן בעבור מרדכי, ולפרסם אל ק"ז מדינות כי נתלה המן בשביל שרצה לשלוח יד במרדכי "היהודי"! והבן, כי הדבר הזה הפלא ופלא.

לג.

ויקראו סופרי המלך... חדש סיון בשלשה ועשרים בו. [איתא בבראשית רבה] פרשת ויחי [ק,ו, על הפסוק] "ויבכו אותו מצרים שבעים יום" א"ר אבהו אותן ע' יום שבין איגרת לאיגרת כנגד ע' יום שעשו חסד עם יעקב אבינו, היפה תואר כתב דהיינו בין האיגרת הראשונה ששלח המן הרשע בי"ג בניסן ובין איגרת ששלחו מרדכי ואסתר בכ"ג בסיון עולה שבעים יום עכ"ל. ונלע"ד דאיתא במסכת תענית דף ה' אמר ר"י יעקב אבינו לא מת, א"ל וכי ספדי ספדיי כו' א"ל מקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. פירש"י והאי דחננו חנטיא סבורים היו שמת עכ"ל, וכיון דילפינן מהקישא דמקיש הוא לזרעו, על כן אמר המדרש דמצינו דוגמתו בזרעו בגזרת המן [ש] היו סבורים העכו"ם ע' יום דזרעו של יעקב הם כמתים ואח"כ ראו

³ כפי הנראה הוא רבי יהושע (ישועה) בסיס, רבה של תוניס, בעמח"ס אבני צדק.

שהם חיים וקיימים, כן היו סבורים המצרים ע' יום על יעקב אבינו שמת אבל באמת חי היה כי עוד נפשו קשורה בגופו, והוא מ"ש חכמז"ל כי יעקב עצמו היה בצאת זרעו משם, ודו"ק.

[בסגנון אחר ממקו"א:]

בגמרא (תענית ה' ב') אמר ר' יצחק הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת, אמר לו רב נחמן וכי בכדי ספדו ספדניא וחנטו חנטיא וקברו קבריא א"ל מקרא אני דורש שנאמר (ירמיה ו') ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים ע"כ. וכתב רש"י לפי התירוץ ודחנטו חנטיא נדמה להם שמת אבל חי היה, ועמדו בזה המפרשים דא"כ לא די שלא הועילו לו החונטים אלא שגם המיתו אותו בחניטתם כיון שבאמת היה חי, ואיך יתכן יוסף יצוה להמית את אביו, והקשו עוד וכי הדרשה תדחה מקרא מפורש שאמר יעקב 'ושכבתי עם אבותי' וכתוב 'ויגוע ויאסף אל עמיו', עיין במהרש"א ובאלשיך מה שכתבו בביאור המאמר.

ולענ"ד נראה לומר דבר חדש ונסתלקו בזה כל הדחוקים במאמר הנ"ל דאיתא במד' איכא פ' ב' ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב ארשב"ל כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב כאש להבה, וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב מה"ד יגל יעקב ישמח ישראל, ע"כ, וזה כוונת ר' יוחנן "לא מת" שמרגיש בצרת ובטובת זרעו כמותו, ור"י דורש זה ממקרא ואתה אל תירא כו' מה זרעו בחיים אף הוא בחיים שמרגיש יעקב בישועת זרעו כמי חי בענין זה הוא לא מת רק חי, ודו"ק.]

לד.

ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה וכו' והעיר שושן צהלה ושמחה. לפי פשוטו יש לפרש כי כן אמר המן לבוש מלכות כתר מלכות בראשו, והמלך אמר יעשה כן למרדכי היהודי כו' אל תפל דבר מכל אשר דברת, [הוספה על הגליון: אין ברצוני להעיר ההערות שבמקראות כי המשכיל יבין כל ההערות המתיישבות כאשר נבאר בס"ד]. ולענ"ד הכוונה אל תפל כו' כי מתחלה אמר ואשר נתן כתר מלכות ואח"כ אמר הלבוש והסוס ופירש"י ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם. ואמר לו המלך קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי, וסיים אל תפל דבר כו' מה שאמרת בתחלה שיתנו הכתר בראשו.

עוד יש לפרש כי הפסוק מפרש גודל חסדי ה' כי אם יתן המלך אל אחד לבוש מלכות וכליל תפארת לסימן על גדלותו וחשיבותו בעיני המלך, הגם אם יהיה הלבוש מהדברים שאינם יקרים עכ"ז ניכר חשיבותו לכל אדם כי גדלו המלך וכי נשאו על כל השרים. ומה גם אם יהיה הלבוש הזה מהיקרים יקר מעצמו כי הוא רצוף בזהב ורב פנינים ואבנים יקרים אזי הטובה כפולה, לכן מפרש הכתוב יקרת הלבוש בעצמו שהיה תכלת ויקרת עטרת שהיתה של זהב וגדולה והכירו שה' פעל זה, כי אמרו חכמז"ל שהיה אחשורוש שונא לנו והמשילו לבעל התל, ובוודאי ברצונו לא היה מלביש אותו בלבוש יקר כזה ועטרת חשובה ויקרה כמוה, רק ה' נתן בלבו ובטל רצונו מפני רצון השי"ת להגדיל כבוד מרדכי ולשלם לו שכרו בעבור שלבש שק ואפר עבור צרת ישראל ובעבור

שזעק זעקה גדולה, על כן קרא לפניו [בקול גדול] ככה יעשה לאיש אשר המלך היינו מלכו של עולם חפץ ביקרו.

והנה בשושן היה ב' חטאים, שנהנו מסעודתו והחטא מצלם של נבוכדנצר, ומזה שרבה גדולת מרדכי הבינו וידעו כי תשועתם לא הייתה מחמת שהיו להם אחות בבית המלך, כי מפני זה לא היה [ה]מלך מגדיל כל כך את מרדכי כי גם הוא שונא לישראל, רק יד ה' עשתה זאת כי נתקבל תשובתם ומחל להם החטא שנהנו, ע"כ היה בשושן 'צהלה', כי 'צהלה' שייך בפנים כדכתיב "להצהיל פנים משמן", כי האיר ה' להם והראם פנים שוחקות ומחל להם החטא שנהנו.

והשמחה 'בלב' היה עבור שמחל להם החטא של הצלם שעשו רק לפנים ולא בלב לכן מחל להם, ע"כ היה 'לבם' שמח על שזה שלא חטאו אז 'בלב'.

ומה שהיה לבוש תכלת דאיתא (בחולין פ"ט) שתכלת דומה לים כו' לכסא הכבוד, למען יזכרו כי תשועתם היה מהשי"ת, ועוד כי אין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק, לכן הלבוש היה תכלת שדומה לכסא הכבוד שבשביל הכסא היתה תשועתם למחות זרע עמלק.

וזה כוונת הפייטן שושנת יעקב כי כישראל בגלות נמשלו לשושנה בין החוחים⁴, ומה שאמר "יעקב" דאיתא במדרש איכא על פסוק "ויבער ביעקב", כשהפורעניות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, ה"ד "יגל יעקב ישמח ישראל", ופירושו הספרים, יעקב וישראל למה לי אלא ע"כ דיעקב היינו יעקב אביהם ממש, וישראל היינו בני ישראל. לכן אמר הפייטן שושנת יעקב כו' בראותם יחד תכלת מרדכי, כי מזה הכירו וידעו כי תשועתם היתה מהשי"ת.

ומסיים 'תשועתם היית לנצח' כי הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, פירש בכל שנה ושנה מתעורר לעשות לנו נסים כמו שעשה בימי מרדכי ואסתר.

עוד יש לומר לפיכך אמר [הפייטן שושנת] 'יעקב', [כי] כמו שנתן השי"ת חתת ופחד על הערים ולא רדפו אחרי בני יעקב, כן נתן השי"ת פחד מרדכי על כל העמים.

עוד יש לומר לכן אמר 'יעקב' כמו שפירש האלשיך "ישגבך שם אלקי יעקב" על ידי שם אל שקרא אלקי יעקב, ככתיב ויקרא לו – פירוש, ליעקב – אל, ומי קרא את יעקב שם אל? – אלקי ישראל, כי אלקי יעקב קרא ליעקב אל, וידוע כי שם אל הוא חסד כדכתיב "וחסד אל כל היום",

⁴ בענין כשושנה בין החוחים, ביאר רבינו במקו"א ונוגע לכאן:

שיר השירים לכה דודי נצא השדה רוח"ק צווחת ואומרת נצא ונטייל בדימוסין של עולם כו' עיין בעץ יוסף שפירש זאת מודעת שיש לישראל מעלה ושבח בשני אופנים אחד אם הם צדיקים גמורים אז הם יפים בערך עצמם, והשני שאפילו אם אינם ח"ו במדרגה הזאת מ"מ הם יפים בערך [=ביחס] נגד אומות העולם שהם גרועים יותר, ואז הם כשושנה בין החוחים. ומעתה נבוא אל ביאור המאמר רוח"ק אומרת מליצה בשביל ישראל לכה דודי אתה הקב"ה שנקראת דודי נצא אני ואתה ונטייל בדימוסין של מדינה פירש בדרכים של עולם ונראה החילוק שיש בין ישראל להעכו"ם כי אף שאין לישראל שלימות גמור מצד עצמם מ"מ ראה לשלמותם בערך העכו"ם כו' עכ"ל. בזה נראה לפרש הפסוק במלאכי א' אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשוי ליעקוב כו' ואהב את יעקוב ואת עשוי שנאתי, כוונת הפסוק הנביא אומר לישראל אם תשאלו במה אהבתנו מאיזה מדרגה אהבה אם מצד כשרון מעשים שאנו צדיקים גמורים או מצד שאנו יפים בערך העכו"ם ואמר להם שאהבה מצד שאנו עשוי ליעקוב ורואה החילוק שבין עשוי ליעקוב ע"כ אוהב אתכם, וזה כוונת מסדרי התפילה אתה בחרתנו מכל העמים כי אפילו אם אין אנו צדיקים גמורים עכ"ז אתה בחר בנו בערך העכו"ם וגם אז אהבת אותנו, ואם אנו צדיקים גמורים אז רצית בנו מצד עצמנו רצונך עלינו.

ואסתר התחננה "אלי אלי למה עזבתני", לכן אמר שושנת יעקב שעשה לנו ניסים מצד החסד, יהי רצון שלא תמוש חסדו מאתנו אמן.

לה.

ימי משה. תהלים קטז, יג "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", הכוונה כי אם יהיה הנס באתגליא הוא נקרא "מנת חלקי", כי כמו ה'חלק' [=מנת בשר] אפשר לשאת ביד בלי כלי והכל רואים, כן הנס באתגליא והנהגה ניסית הכל רואין כי יד ה' עשתה זאת, לכן אמר הכתוב ה' מנת חלקי, היינו בעת אשר בא הישועה משם הויה היינו הנהגה ניסית כדפירש באהל יעקב הן הנהגת ה' היינו ניסית, וה' אלקינו - היינו הנהגה טבעית - ה' אחד, הכל מיד ה' הוא והכל אחד, ע"כ, וזאת מכנה הכתוב 'מנת חלקי וכוסי', היינו הנהגה טבעית המתלבש בטבע, **כנס אסתר**, וזה מכנה הכתוב 'וכוסי' כמו היין אי אפשר לשאת בלתי כוס, וגם 'כוס' בגמטריא 'אלהים', ושם אלקים גמטריא 'הטבע', אמר הכתוב אני מאמין שאתה תומיך גורלי כי ממך הכל ומידך נתנו לך, וזה כוונת הכתוב "כוס ישועות אשא" היינו בעת [ש] הישועה מתלבש בטבע, כי כוס גימטריא הטבע, יש לי צער גדול מזה כי איש בער לא יבין כי יד ה' עשתה זאת ואין אני ראוי להתקדש השם על ידי, לכן בשם ה' אקרא ומתפלל שאזכה להתנהג משם ה' היינו הנהגה ניסית שכולם יכירו כי יד ה' עשתה זאת, ואתה פעלת לנו, ודו"ק.

לו.

לא יעברו מתוך היהודים. יומא כ"ט ע"א אמר רב אסי שחר סוף הלילה, כך אסתר סוף כל הניסים. יש לפרש הכוונה, כאשר ה' עושה נס לישראל יש הבדל גדול מהנס שעושה להאומות. כשנעשה נס לאומות היה הנס רק על אותו העת והזמן, אבל כשעושה נס לישראל נעשה זה למעין הישועה כדכתיב "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" וכדכתיב "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור", היינו כשיגיע הימים האלו הם ימי הישועה לנו, כדאמרינן מאן דאית ליה דינה לישתמט עד אדר.

וראיתי בספר "כפי זהב" שפירש וימי הפורים לא יעברו: היינו כי שורש פור מורה על הרעה מלשון פור התפוררה הארץ, כי בכל דור עומדים עלינו, וזה כוונת ימי הפורים לא יעברו, וסיים וזכרם לא יסוף מזרעם, הכוונה: זאת לא יסוף, כי הקב"ה מצילנו.

ונחזור לדברינו, שרצה הקב"ה ליסד כי גם בעת שלא נהיה כדאים לעשות לנו נסים בכ"ז יעזור לנו מהקמים עלינו, לכן בעת מרדכי ואסתר שהיה לנו ג' חטאים גדולים: ע"ז, נשים נכריות, ושנהנו מסעודתו, והיינו בחו"ל, עם כל זה עזר לנו ה' וישועה גדולה עשה לנו, [ו]מזה נעשה מעין ישועה לדור דורים, בעת שנהיה בגלות ויהיה לנו חטאים, מ"מ יעזור לנו ה' ברחמיו.

וזה כוונת "סוף כל הניסים": כי [מ]מקור זה הנס שנעשה לנו בימי אסתר, מזה המקור יהיה נובע לנו ניסים כל ימי גלותינו, ולא יהיה צריך לנו מקור חדש על הניסים.

ובזה פירשתי כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה "לעולם", למה לא אמר גאולה "לישראל", [אלא] הכוונה כמו שאמרנו: כי בזה הנס נעשה גאולה לעולמי עד היינו לעולם, כדכתיב ואנכי

הסתר אסתיר על כל הרעה, היינו שלא אביט על הרעה שלהם, ואהיה בעזרתם גם בעת שלא יהיה כדאים, ויושיע לנו כימי אסתר.

עוד יש לומר מה שאמר "לעולם": כי בעת הזאת נחלש כח עמלק לעולם, ולא יוסיף לקום עוד עלנו בכח רב וחזק, הגם כי נשאר עוד מהם אבל נחלש כחם לבל יתקוממו עלינו בכח גדול, יהי רצון שיתקדש שמו הגדול בבי"א.

עניין מחיית עמלק

לז.

פרשת יתרו, וישמע יתרו פירש"י מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. נראה לפרש מ"ד בזבחים קט"ז דשמע מלחמת עמלק, דקשה ליה מה השבח שמשבח הכתוב וישמע יתרו ובא', הלא זה אין חידוש מיתרו רק החידוש על כל האומות, הא קריעת ים סוף נשמע בכל העולם דכתיב 'ויבקעו המים' כל מימות שבעולם ונהמות הים שמעו, כדדרשו חז"ל, וכתיב שמעו עמים ירגזון, הוה להו לבוא להתגייר.

ותירץ דשמע [גם את] מלחמת עמלק, וכתיב בפרשת כי תצא "אשר קרך בדרך" פירש"י לשון קור וציננך והפשירך שהיו כל האומות יראים מכך, לכן אמר דהכוונה דשמע מלחמת עמלק, ועל כל זה בא להתגייר והוא השבח 'וישמע יתרו' היינו מלחמת עמלק [דכתיב לעיל מינה] ולא שת לבו לזה רק שת לבו לנס קריעת ים סוף ובא להתגייר.

לח.

כי תצא כ"ה, והיה בהניח גו' לא תשכח, נראה לפרש [מה ש] התורה הזהירה לנו 'לזכור' מעשה עמלק והזהירה 'לא תשכח', [הרי אם 'נזכור' בוודאי 'לא נשכח'], [אלא] התורה בא ללמדנו לדעת גודל העונש מי שאין לו לפחות יראת העונש, כדכתיב "ולא ירא אלקים", ובוודאי אין כוונת הכתוב שנענש על מה שלא היה לעמלק יראת הרוממות רק על מה שלא היה לעמלק יראת העונש, ועל זה נגזר עליו למחות את זכרו. ומכש"כ אנחנו בני ישראל מחוייבים להיות יראת ה' עלינו, לכן אמרה התורה "לא תשכח" לזכור תמיד זאת שנענש עמלק על מה שלא היה לו יראת העונש, כדי שיתאמץ האדם להשריש בלבו לפחות יראת העונש, ויעזרהו ה' לבוא ליראת הרוממות כי הבא ליטהר מסייעין לו.

ובזה ניחא שהתחיל ב'זכור' ומסיים 'לא תשכח', כי 'זכור' לנקום בעמלק ומה שאמר 'לא תשכח' היינו לזכור תמיד גודל העונש על מי שאין לו יראת העונש.

[עוד על יראת העונש ממקו"א:

פ' תולדות ויחמד יצחק חרדה גדולה עד מאד כו', הכי קרא שמו פירש"י בשם תנחומא בכך הייתי מוצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין. מזה יש להתבונן גודל העונש על עבירה, הלא יצחק שוגג היה בזה שבירך את יעקב, על כל זה חרד חרדה גדולה ואמר שמא עברתי על שורת הדין, והבן].

לט.

ויזנב בך כל הנחשלים אחריו, הכוונה כי עמלק גרם לישראל כל הצרות עד ביאת הגואל בבי"א, ע"כ אמר הכתוב 'ויזנב' לשון סוף, היינו שהכין והדביק בך כל הנחשלים - היינו כל גלי הצרות, והוא מלשון 'נחשול' שבים, כי מלת 'נחשול' בלשוננו תאומים במובן [=יש לה ב' מובנים] או 'חלש' או 'גלי הים'.

מ. מחצית השקל

בפ' תשא נראה לתת טעם למחצית השקל כי גמטריא של שקל ד' מאות ושלשים וכתוב ומושב ב"י כו' שלשים שנה וארבע מאות שנה, ובס' ברכות טוב מביא חשבון אשר ישראל ישבו במצרים שתי מאות וחמשה עשר שנים והקב"ה חשב ימים ולילות ונמצא עולה החשבון לארבע מאות שנים ושלשים. על כן צוה הקב"ה לתת מחצית השקל כי מחצית השקל גמטריא שתי מאות וחמשה עשר לזכור החסד שעשה עמנו כי יצאנו ממצרים לחשבון ב' מאות וט"ו שנים ובה ניהא סמיכת הפרשה אחר מצות מחהש"ק כתבה התורה 'ועשית כיור נחשת', להודיע לנו כי החשבון הזה היה בזכות נשים צדקניות כי נעשה ממראות הצובאות הכיור נחושת.

הערות במסכת מגילה

מא.

במשנה מגילה נקראת כתב רש"י פעמים שיום הכניסה ב"ג ופעמים שהוא ב"א עכ"ל, מה שלא אמר פעמים שיום הכניסה ב"ב, יש מתרצים משום דאי אפשר להיות חל יום הכניסה ב"ב משום דאין אנו קובעים בד"ו פסח אבל בזמן המשנה שהיו מקדשין על פי ראייה אז היה אפשר להיות יום הכניסה ב"ב עכ"ל, אבל אי אפשר לתרץ כן דהא במשנה ד' ה' אבל זמן עצי כו' כתב רש"י שעשרה בטבת שחל להיות בשבת וזה א"א בזמן הזה ודו"ק.

מב.

מס' מגילה, במשנה חל להיות בשבת כפרים ועיירות גדולות מקדימין וקורין ליום הכניסה, הקשה בהגהות יש לדקדק במאי דהוצרך הכא לפרש דמקדימין וקורין ולא כן תני בכל המשנה כולה רק תני מקדימין סתמא ולא תני וקורין, עיי"ש, ונפלע"ד משום אם חל ב'ג' או בד' או אחר השבת הוא

מטעם שמספיקין מים ומזון כו' וגם אם רוצים לקרות בי"ד רשאים, אבל אם חל בשבת הטעם שמא יטלנה כו' ויעבירנה ד' אמות ברה"ר ואין רשאים לקרות בשבת לכן דייק התנא לומר וקורין כי הכא הטעם שמקדימין משום הקריאה, ודו"ק.

מג.

מגילה ד' ב' ע"ב, מנצפ"ך צופים אמרום ותסברא והכתיב כו', לכאורה האי ותסברא אינו דומה לכל ותסברא שבהש"ס [כי אינו לשון קושיא]. ונלע"ד דר' ירמיה בא לתרץ הקושיא למה נקרא אותיות הכפולים שלא כסדרן באלף בית, אלא סדרן כ' מ' נ' פ' צ' כמנפ"ך, ותירץ דמזה השם מוכח 'צופים אמרום' והוא ראשי תיבות 'מן צופיך', והק' המקשן איך אתה סובר שזה הוא הטעם יהיה קושיא גדולה והתניא, ודו"ק.

מד.

מגילה דף ג' ע"א, וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויחבאו בהחבה. מאן נינהו אנשים, א"ר ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא זה חגי זכריה ומלאכי כו' אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא, איהו עדיף מינייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו, וכי מאחר דלא חזו מ"ט איבעיתו אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזי, ע"כ. לכאורה משמע, דהקושיא וכי מאחר דלא חזי מ"ט איבעיתו, הוא תליא רק במה שפי' הגמ' מאן נינהו אנשים אבל בלא זה לא היה מקשה, הא בלא זה קשה על גופא דקרא מ"ט איבעיתו. ונראה לתרץ עיין בהגה בגמרא שפי' על מאן נינהו אנשים, שהיה דניאל מתמה עליהם שהוא ראה והם לא ראו, ומשני שהיו חגי זכריה ומלאכי שהי' להם מעלה גדולה ממנו שהיו נביאים, והם לא ראו, זה היתה התמיה שלו. עכ"ל.

והשתא ניחא, בלא זה שפירש הגמרא שהיה התמיה שלו על מה לא ראו חז"מ לא היה קשה וכי מאחר דלא חזו מ"ט איבעיתו, דנוכל לפרש זאת [גופא] היה התמיה של דניאל, כיון דלא ראו למה חרדו, אבל השתא דפירש הגמרא שמתמה למה לא ראו חז"מ מקשה שפיר, וכי מאחר כו' למה לא מתמה דניאל על מה דחרדו הא לא ראו חז"מ ומשני זאת אינו תמיה, דכיון דמזלא דבר אינש חזי, לכן מיבעית אע"ג דאיהו לא חזי. (כמדומה לי ששמעתי זאת).

מה.

שם ד' ג' ע"ב בעי רבא מקרא מגילה ומת מצוה הי מינייהו עדיף, מקרא מגילה עדיף משום פרסומא ניסא כו', ונלפע"ד דלהכי לא בעי רבא נר חנוכה ומת מצוה משום דנר חנוכה יכול לקיים ע"י אחרים שמדליקין בביתו או להשתתף אבל מקרא מגילה אי אפשר לקיים ע"י אחרים, ודו"ק.

מו.

מגילה דף ג' ע"ב, גופא אמר רבי יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון כדרך, תנא סמוך אע"פ שאינו נראה נראה אע"פ שאינו סמוך, בשלמא נראה אע"פ שאינו סמוך משכחת לה כגון דיתבה בראש ההר אלא סמוך אע"פ שאינו נראה היכי משכחת לה אמר רבי ירמיה

שיושבת בנחל. נראה לומר פשט הגמרא דלעיל דף ב' ע"ב דמביא הגמרא דרבי יהושע בן לוי מפרש הגמרא עד כמה פירש"י עד כמה חשיב לה סמוך אמר רבי ירמיה כו' כמחמתן לטבריא מיל חזינן גם במקום מישור עם רחוק מיל אינו נראה, אם כן מאי פריך הגמרא היכי משכחת לה. על כן נראה דפריך הגמרא על לשון הברייתא דאמרה אע"פ שאינו סמוך משכחת לה דיתבה בראש ההר משמע מלשון 'אע"פ' שאינו סמוך דמסתברא סמוך יותר מנראה, ואחר כך אמרה הברייתא אע"פ שאינו נראה משמע מלשון 'אע"פ' שאינו נראה שנראה יותר מסתבר מסמוך. ותירץ רבי ירמיה שיושבת בנחל סמוך כזה נראה יותר מסתבר מסמוך זה שיושבת בנחל, אבל סמוך שעומד במקום מישור רחוק מיל יותר מסתבר מנראה לחוד שיושבת בראש ההר. וחולק רבי ירמיה בין סמוך במקום מישור כיון שהכרך נראה רק להרחוק מיל אינה נראה סמוך כזה יותר מסתבר מנראה לחוד אבל סמוך לשיושבת בנחל שהכרך אינה נראה כלל גם להקרובים לה בתוך מיל על זה האופן נראה לחוד יותר מסתבר מסמוך כזה.

ובזה ניחא דלא מקשה הגמרא על רבי יהושע בן לוי רק על הברייתא משום דאמרה אע"פ מזה הלשון משמעה דסמוך יותר מסתבר, ואמרה אע"פ שאינו נראה, משמע שנראה יותר מסתבר. ומזה דקאמרה הברייתא נראה אע"פ שאינו סמוך מיירי שנראה בין להסמוכים לה ובין להרחוקים כן סמוך ואינו נראה גם כן מיירי אינו נראה בין להרחוקים ממנה מיל ובין להקרובים בתוך מיל ודו"ק.

מז.

שם דף ד' ע"ב, אע"פ שאמרו אדרבה משום דאמרו הוא אלא הואיל ואמרו כו', נלפע"ד דאין מגיה הברייתא רק המקשן היה סובר דאע"פ קאי על הקדמה של כפרים לקרות ביום הכניסה וכוונת הברייתא מ"מ גובין בו ביום, לכן מקשה אדרבה משום דאמרו, ותירץ התרצן דאע"פ קאי על גובין בו ביום מ"מ שמחה אינו נוהגת אלא בזמנה וכוונת הברייתא אע"פ שמתנות לעניים ביום שקורין אבל שמחה אינו אלא בזמנה ודו"ק.

מח.

שם דף ה' ע"ב, רבי בר חמיסר הוה כו' והא חזקיה קרי בטבריה בי"ד ובט"ו מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא לא לחזקיה מספקא ליה לרבי פשיטא ליה, נלפע"ד דבזה פליגי רבי סובר חמת זו חמתן, כדאיתא בירושלמי ומחמתן לטבריא מיל וכרך וכל הסמוך לו נידון כדרך ע"כ קרא בטבריה בט"ו וחזקיה סביר חמת זו חמי גרר א"כ טבריה אינה סמוכה לדרך ועל עצמה מספקא ליה כדאמרינן בגמרא ובזה ניחא מאי דאמרינן עד כמה א"ר ירמיה כמחמתן לטבריה מיל כו' אע"ג דכבר שמעינן דכוותה כממגדל נוניא עד טבריה (פסחים מ"ו) ותרתי למה לי י"ל דרבי ירמיה סובר נמי חמת זו חמתן לכן נקיט כמחמתן לאשמעינן דטבריה סמוך מיל לחמתן וקורין בטבריה בט"ו משום סמוך לדרך ודו"ק.

מט.

שם דף י"ד שרה דכתיב אבי מלכה ואבי יסכה ואמר רב יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוה"ק שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה כו' ולפע"ד למה מתחלה אמר 'דכתיב' ואח"כ אמר 'שנאמר' משום שבפסוק לא נאמר שרה רק דרש תיבת יכה הכתיב לכן אמר דכתיב אבל בפסוק השני כתוב שרה מפורש ע"כ אמר שנאמר עיין בהגהות חשק שלמה שמביא מהגאון הצדיק מו"ר ר' ארי' ליב זצ"ל זיע"א אב"ד דבריסק על תוס' ד"ה וכולהו קשה לשמואל מי ליכא פירכא (ד' ז') דבר נחמד ותרוה נחת ובזה תבין את דברי ודו"ק.

נ.

שם דף י"ח כיון שנבנית ירושלים בא דוד כו' וכיון שבא דוד באותה תפלה כו' ובזה יש לפרש הפסוק תהלים ס"ט ואני תפלתי פי' בזמן הגאולה העתידה שאבוא אני ותפלה ועת הגאולה סתום וחתום מכל אדם רק לך ה' עת רצון אתה ה' לבדך יודע מתי יהיה העת רצון כמאמרם לבא לפומא לא גליא בקשתי ותפלתי הלא גם עתה, אתה גואל ומושיע לנו בכל עת צרה לכן א' ברב חסדך שמרבה חסדים ונפלאות עד אין מספר להושיע לנו כן תגדיל חסדך להחיש לנו ישועות הגאולה האחרונה שהיא אמת ומתקיים לעד [ממקו"א: ומסיים א' ברב חסדך כי אתה עושה חסדים ונפלאות עד אין מספר ומושיע לנו בכל עת צרה וצוקה ענני באמת ישעך כו'] וזה כוונת ענני באמת ישעך יהי רצון שיתקיים בימינו אמן.